

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОБИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ ОЛЬГЕРДА БОЧКОВСЬКОГО

Ольгерд Бочковський належить до когорти тих українських діячів першої половини ХХ ст., які, хоча й не були етнічними українцями, проте, народившись в Україні, все своє життя запов'язали з її національно-визвольним рухом. Понад 30 років життя О. Бочковського (з 1905 і до смерті 9 листопада 1939 р.) припадає на Чехословаччину, де він навчався, викладав в українських вищих навчальних закладах, був на державній службі УНР (працював спочатку керівником пресового відділу, а потім секретарем Української дипломатичної місії у Празі (1919–1923 рр.)). Як і інші українські політичні емігранти вважав територію УНР окупованою російськими більшовиками і підтримував уряд УНР в еміграції.

Свій особистий досвід журналіста і науковця він виклав у підготовленому курсі лекцій “Основи журналізму (Нариз теорії журналістики)”, “Структура часопису (Нарис архітектоніки часопису)”¹, що пізніше були видані у доопрацьованій С. Сірополком редакції під назвою “Українська журналістика на тлі доби”. Написане в ній узагальнення щодо ролі преси стосується і самого О. Бочковського, як автора, який з появи перших наукових праць (у 1908 р. вийшла стаття “Росія, політичні партії і гуртки”) й до самої смерті працював як журналіст, і був автором блискучих за стилем та актуальних статей, брошур, наукових праць. Отже, за його впевненим переконанням, преса – “має бути дзеркалом сучасности, відбиваючи все, що діється в людському макрокосмі. Бути тонким хронікером поточної історії та речовим її коментарем на послугах загалу”². В “Основах журналізму” О. Бочковський, слідуючи за провідними журналістськими школами того часу, випрацював логічну вервечку взаємопов'язання і взаємозалежності: *преса – читач – особа журналіста*. Для нього важливим є саме поняття часопису. “Часопис реєструє факти історії в процесі її творення. Він віддзеркалює життя у всіх різноманітних його проявах”. Особливо ж

¹ Ці курси лекцій поширювалися на правах рукопису в різний час: Іп. Бочковський, *Основи журналізму (Нариз теорії журналістики)*, Регенсбург; Франкфурт, 1946, 100 с.; І. Бочковський, *Структура часопису (Нарис архітектоніки часопису)*, Подєбради, 1938, 35 с.

² О. Бочковський, С. Сірополко, *Українська журналістика на тлі доби (історія, демократичний досвід, нові завдання)*, за ред. К. Костєва, Г. Комаринського, Мюнхен, 1993, с. 13.

часопис модерний, для якого не існують жодні технічні перепони, який перемиг і час, і простір”³. А, отже, з метою належної комунікації з читачем і відповідно всебічного його інформування О. Бочковський відстоює свободу слова. “Свобода це політичний кисень преси, без якого вона не може нормально існувати і належно виконувати свою громадську функцію”⁴. Писалися ці слова в складних умовах європейської дійсності: після Мюнхенської змови і перед початком Другої світової війни, в умовах еміграції, проте, людиною, сповненою віри в правоту своїх тверджень. Бо для О. Бочковського часопис не просто листки в палітурці, а він є, з одного боку, “постійним інформатором загалу, а з другого – впливовим носієм і творцем громадської opinii. Часопис та преса взагалі витворює ту громадську атмосферу, без якої суспільне життя було б розпорошеним, а міжгромадські взаємини не мали б постійного зв’язку, що в свою чергу є передумовиною не лише поширення, але й поглиблення національного та соціального поступу”⁵. Важливими складовими часопису як такого є його актуальність і вірогідність, тобто достовірність подаваної інформації. Сам О. Бочковський дуже прискіпливо ставився до всіх своїх публікацій як інформаційного характеру, так і наукових розвідок, в яких він обов’язково посилався на здобутки в тій чи іншій сфері своїх попередників.

Значні вимоги ставить О. Бочковський перед особою журналіста. Окрім суто професійних навичок, журналіст має пам’ятати і ніколи про це не забувати, “що для нього часопис в жодному разі не сміє бути “бізнесом”, цебто тільки грошовим підприємством як того б хотіли видавці. Ідейна та громадська місія часопису все мусить існувати в душі відповідального журналіста.

З цим в’яжеється одна з найголовніших ознак журналіста: він мусить мати певний хребет, цебто характер. Без цього журналіст є тільки повією пера, що проститує цей шляхетний фах”⁶. Особливо Бочковський наголошує на тому, що кожен журналіст повинен мати свій стиль, “мусить знати свою мову взагалі” та володіти іноземними мовами. Найбільш вживаним словом у назвах праць О. Бочковського є прикметник “національний”. Наприклад: “*Поневолені народи царської імперії: їх національне відродження та автономічні прямування*”

³ О. Бочковський, С. Сірополко, *Op. cit.*, с. 9.

⁴ *Ibid.*, с. 12.

⁵ *Ibid.*, с. 13.

⁶ *Ibid.*, с. 20.

В. Пісчун, Актуальні питання доби...

(1916), “Національна справа: Статті про національне питання в зв’язку з сучасною війною” (1918), “Національне пробудження, відродження, самоозначення” (1931), “Т. Г. Масарик, національна проблема і українське питання” (1930), “Боротьба народів за національне визволення” (1932). Тобто, можна з упевненістю стверджувати, що О. Бочковський у журналістиці був творцем націопростору, його популяризатором та тим, хто намагався утверджувати націю (зокрема, українську), виводячи її з меж спільнотного єднання у світовий простір діяння націй. Окрім того, його журналістському перу був притаманний мовно-етосний європеїзм. Застосовуючи для викладу своїх думок різні мови, питання, що він їх порушував, неодмінно були запов’язані з Україною, її народом, який боровся за своє національне визволення, й був частиною змінюваного європейського світу. І цим своїм підкресленим “націостилем” О. Бочковський виділявся з-поміж інших авторів. Окрім того, він був першим, хто теоретично осмислював сутність журналістики й часописознавства. Значна частина його узагальнень у журналістиці є актуальними й нині.

Дослідження постаті О. Бочковського триває вже майже століття. Проте, найбільш вагомий внесок у вивчення його біографії, наукової спадщини здійснено в незалежній Україні. З-поміж дослідників, які зосередили свою увагу на вивченні біографії вченого, його наукового здобутку слід зазначити Ірину Каневську⁷, а серед популяризаторів творчості – словацького журналіста, історика Івана Гватя, літературознавця Володимира Панченка⁸. Національні питання в творчості О. Бочковського так чи інакше розглядаються в підручниках і посібниках, монографіях та наукових статтях⁹. Джерелами для роботи над зазначеною проблемою є, передовсім, праці О. Бочковського, матеріали архівів, пов’язані з його діяльністю як урядовця, тогочасна преса.

⁷ І. Каневська, *Громадсько-політична та наукова діяльність Ольгерда Бочковського в еміграції (1905–1939 рр.)*: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02, К., 2009, 225 арк.; І. Каневська, *Ольгерд Іполит Бочковський (1885–1939) – чесько-український науковець, публіцист, громадсько-політичний діяч*, Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів, т. 21, К., 2010, с. 391–411.

⁸ І. Гватя, *Прозріння Ольгерда Бочковського*, День, 2009, 18 грудня; Режим доступу: <http://day.kyiv.ua/uk/profile/ivan-gvat>; І. Гватя, *Український політолог Ольгерд І. Бочковський (1885–1939)*: Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1873419.htm>; В. Є. Панченко, *Націологія за Ольгердом Бочковським*, День, №205, 2002, 8 листопада.

⁹ Див.: наприклад: Т.В. Коломієць, *Націологічні погляди О. Бочковського: детермінанти і характеристика*, Нова парадигма: [журнал наукових праць] / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; Творче об’єднання “Нова парадигма”, гол. ред. В. П. Бех, вип. 71, К., 2007, с. 10–18.

У своїй понад тридцятирічній публіцистичній і науковій діяльності О. Бочковський досліджував актуальні в той час проблеми: боротьбу поневолених народів за своє національне визволення; українське питання як проблему утвердження української нації й держави поміж інших народів. Слідом за своїм учителем Т. Масариком низку праць присвятив вивченню теоретичних питань націєтворення, і, навіть, запровадив термін “націологія”; українське питання не випало з його поля зору ні на мить (пов’язавши свою долю з українським національно-визвольним рухом, О. Бочковський до останніх днів свого життя не лише підтримував концепцію УНР, вважав територію України окупованою більшовиками, а й був її постійним популяризатором на міжнародній арені, друкуючи різними мовами статті з українського питання).

Як відомо, О. Бочковський перебрався з російського Петербурга, де навчався, до Європи у 1906 році, тобто, після революційних подій 1905 року. У цей час він продовжує навчання в Карловому університеті в Празі, знайомиться з чеським діячем, професором Т. Масариком та його науковими працями, і розпочинає свою журналістську діяльність. Під впливом Т. Масарика у О. Бочковського сформувалося коло наукових інтересів, зокрема, зацікавлення національним питанням. Про це сам він так писав: “Пригадую собі, що відомий виступ проф. Масарика з приводу української справи у травні 1908 року у віденському парламенті уперше звернув мою увагу на його відношення до українського питання. Власне ще більше: ця його промова зацікавила мене своєрідним і незвичним розумінням у нього істоти української національної проблеми. Маю на думці – його суто соціологічний підхід до цього питання та рішуче заперечення лінгвістично-філологічного способу, яким до того воно звичайно трактувалося”¹⁰. Відтоді Ольгерд Бочковський постійно спостерігав за науковими здобутками Масарика, і головно в тій сфері, яка його цікавила найбільше – ставленні чеського політичного діяча до українського питання, еволюцію його поглядів щодо цієї проблеми. З цією метою у 1913 р. Бочковський опублікував першу (з цієї теми) працю “Проф. Т. Г. Масарик об украинском вопросе”¹¹; у 1921 р. у Відні було видано

¹⁰ І. Бочковський, *Т. Г. Масарик. Національна проблема та українське питання (спроба характеристики та інтерпретації)*, Подєбради, 1930, с. 5.

¹¹ І. Бочковський, *Проф. Т. Г. Масарик об украинском вопросе*, Украинская жизнь, ч. 4 (1913) 17–21.

В. Пісчун, Актуальні питання доби...

брошуру “Життя і світогляд Т. Г. Масарика”, де була поміщена стаття О. Бочковського “Масарик про Україну”¹²; у 1922 р. про цього діяча, хоча й опосередковано, йшлося в статті “Каменярі чеського національного відродження про самостійність українського народу та мови (Думки з цього приводу Ф. Паляцького, Л. Рігера та К. Гавлічека)” у видаваному М. Шаповалом празькому щомісячнику “Нова Україна”¹³. І, зрештою, 1930 року вийшла в світ об’ємна монографія “Т. Г. Масарик. Національна проблема та українське питання (спроба характеристики та інтерпретації)”.

Зауважуючи загальний підхід до розгляду питання ставлення Т. Масарика до України й українців, О. Бочковський зі всією ретельністю констатує: “Річ в тім, що належно і річево можна зрозуміти як слід відношення Т. Г. Масарика до українського питання тільки на широкому тлі його погляду на розуміння Славянства взагалі, а зокрема його конкретного становища щодо Росії і Польщі.

Окрім цього, міродайним тут є його розуміння національного питання у цілому, а передовсім – його погляд та ідеологія проблеми поневоленого народу, що сформульовано ним, як “problém malého národu”.

Далі, для характеристики його ставлення до України у 1914–1918 рр., звичайно, засадниче значіння має його *концепція всесвітньої війни*, а отже і програма політичної перебудови Європи. Врешті, і у цьому відношенні чималий вплив має трактування української справи в чеських політичних і наукових колах, а також і Масариком *per analogiam* зі словацьким питанням”¹⁴. Варто зазначити і ті фактори, що безпосередньо впливали на сприйняття Масариком українського питання, як то – петербурзькі зустрічі з визначними діячами українського національно-визвольного руху (О. Лотоцьким, П. Стебницьким, М. Славінським), особистий досвід перебування в Україні в

¹² У 1999 р. в незалежній Україні цю статтю було передруковано в альманасі “Хроніка-2000”, що був присвячений українсько-чеським взаєминам. Див.: Хроніка-2000, вип. 29–30 (1999), с. 37–46.

¹³ До речі, аналізуючи думки попередників Т. Г. Масарика з українського національного питання, О. Бочковський писав: “Каменярі чеського відпряження добре розуміли основну підвалину української національної проблеми; признавали безпідставність національного анексіонізму супроти них з боку Москви і Варшави; безглуздість провокаторських наклепів про начебто зовнішній винахід і вміле виплекання українського національного руху”. Див.: О. Бочковський, *Каменярі чеського національного відродження про самостійність українського народу та мови (Думки з цього приводу Ф. Паляцького, Л. Рігера та К. Гавлічека)*, Нова доба, ч. 2 (1922) 4.

¹⁴ О. Бочковський. *Т. Г. Масарик. Національна проблема та українське питання...*, с. 11.

1917 р., спілкування з провідними українськими політичними діячами (М. Грушевським, В. Винниченком, М. Шаповалом та ін.); входження частини української території (Підкарпатська Україна) до складу ЧСР і політика чехізації українського населення у 1920-х – 1930-х рр.; перебування української політичної еміграції в ЧСР та урядова політика щодо них.

О. Бочковський дав досить влучну характеристику Т. Масаріку “слов’янофіл, реаліст”, який діяв відповідно до ситуації. Окрім того, він підкреслює, повторюваний Масаріком вислів: “Для того, щоб любити власний нарід, не треба нам ненавидіти інший нарід” і наголошує, що той безжалісно поборював слов’янську історичну романтику. Словак за походженням, він відстоював ідею чехословацької єдності. “Чехословацька угода є для Масаріка фундаментом його національно-політичного кредо”¹⁵.

Першим практичним досвідом зв’язку з українським національно-визвольним рухом для О. Бочковського була діяльність у Союзі Визволення України, що постав у серпні 1914 р. Пропагандистська робота, що він її вів, давала свій результат – ознайомлення все ширших європейських кіл з українським питанням. Варто наголосити, що Бочковський відгукувався статтями в часописах на всі актуальні події часу. Так у 1918 р. він відгукнувся статтю “Справа миру і національна проблема”¹⁶, в якій йшлося про переговори та укладання миру в Парижі. Тоді ж розпочав написання обсягової праці “Національна справа (про національне питання в зв’язку з сучасною війною)” (Відень, 1920, 188 с.). Головною проблемою сучасності О. Бочковський вважав розв’язання національного питання. “Всесвітня війна поставила національну справу, так сказати, рубом у всій її гостроті та складності. Національна справа – поруч соціальної належить до найтяжчих проблем нової доби. Особливо з огляду на культурно-національне відродження т. зв. “неісторичних народів”, себто поневолених і недержавних”. Він сподівався, що “Україні пощастить вийти з теперішнього європейського хаосу вільною і незалежною”¹⁷.

Із моменту призначення М. Славінського послом УНР у ЧСР О. І. Бочковський став секретарем дипломатичної місії. Виконував

¹⁵ О. Бочковський, *Т. Г. Масарік. Національна проблема та українське питання...*, с. 203.

¹⁶ Іп. Бочковський, *Справа миру і національна проблема*, Вістник політики, літератури й життя, ч. 1–2 (11 січня 1918) 8–10.

¹⁷ Іп. Бочковський, *Національна справа (про національне питання в зв’язку з сучасною війною)*, Відень, 1920, с. 5, 184.

В. Піскун, Актуальні питання доби...

обов'язки до часу її остаточної ліквідації у 1923 р. Ще перед першою світовою війною Бочковський вступив до празької групи Української соціал-демократичної робітничої партії й у подальшому поділяв ідеї соціал-демократії та перебував у тісній співпраці з Урядом УНР в еміграції, надавав всіляку допомогу. У серпні 1920 р. уряд УНР збирав документи щодо розробки Конституції УНР та звертався до посольств України в європейських країнах надіслати до Міністерства закордонних справ УНР примірники сучасних конституцій. Як відомо, 20 лютого 1920 р. Національні збори проголосували за прийняття конституції Чехословаччини, і О. Бочковський з Праги дав відповідь про те, що конституція перекладається українською мовою і буде надіслана уряду¹⁸. Що й було виконано. О. І. Бочковський у 1920-х – 1930-х роках брав активну участь у різних заходах, що їх проводили українські політичні емігранти. Так, наприклад, на “XVIII світовому конгресі “Свобідної думки” в Празі 1920 р. була українська делегація в складі: Іп. Бочковського, Др. Ф. Домбчевського, Ін. Федіва й инш.”¹⁹. Із нагоди 10-ліття початку Української революції О. Бочковський виголосив 20.III.1927 р. доповідь на спеціальних зборах у Подебрадах. Згодом на основі цієї доповіді він у “Тризубі” опублікував статтю “Європа та українське питання”. Передовсім, слід зазначити, що, оскільки Бочковський вільно володів декількома мовами, то він розпочав аналіз стану освідомлення українським питанням у європейській науковій думці. Зокрема зазначав, що “перед війною Європа була мало ознайомлена з українським питанням”²⁰ і причиною було те, що лише поодинокі праці друкувалися та й то українською мовою. Тут же він і перераховує ті поодинокі праці іноземними мовами, в яких йшлося про сутність українського питання. Бочковський наголошує, що “безсумнівно, що українська національна революція та вислід її у повстанню Ц. Р. та діяльності цієї установи викликали певну й чималу ревізію у відношенню Європи до України. Треба було визнати *політичний* характер укр. питання, й до того ще у міжнароднім навіть масштабі”²¹. Проте, як виявилось, Європа не готова була визнати Україну як самостійну державу, бо для тогочасних європейських

¹⁸ ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 2, спр. 25, арк. 91.

¹⁹ С. Наріжний, *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939. Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої*, К., 1999, с. 74.

²⁰ О. Бочковський, *Європа та українське питання (З нагоди 10-х роковин Центральної Ради)*, Тризуб, ч. 26–27 (84–85) (1927) 5.

²¹ *Ibid.*, с. 7.

політиків російське і німецьке питання виявилися значно важливішими в контексті розвитку їхніх власних держав.

О. Бочковський брав активну участь в українському громадсько-культурному житті у Празі та Подєбрадах. Із 1923 до 1932 рр. був доцентом Української Господарської Академії у Подєбрадах, а коли чеський уряд припинив фінансування цієї української освітньої установи, то він став ініціатором збору коштів для продовження її існування. Окрім того, він допомагав працевлаштуватися випускникам закладу на західноукраїнських землях, що в той час перебували під Польщею. Про це дізнаємося із листування О. Бочковського з В. Старосольським. Так 21 серпня 1927 р. він писав В. Старосольському у Львів “Дорогий товаришу. Дуже і сердечно Вам дякую за листа та добрі звістки у ньому. Дякую й від імені двох клієнтів, справа яких Вашими заходами вже полагоджена та які незабаром особисто Вас подякують, бо тепер сидять тут як турецькі святі, себто без гроша.

Залучаю через Вас їх заяви для “Революційного Союзу”. Річ у тому, що польську візу можна одержати лише тоді, коли в консуляті представити повідомлення з краю, що ця особа має там посаду та практику. Це формальність. Але її вимагають. Думаю, що вистачить звичайної листівки від Союзу до цих двох кандидатів прислати на адресу Академії”²².

Як науковець О. Бочковський 20–24 березня 1932 р. представляв УГА на II Українському науковому з’їзді в Празі²³. Був також членом Союзу українських журналістів і письменників на чужині (Прага).

У міжвоєнний період проводив значну просвітницьку роботу. Читав лекції в різних країнах світу. Так 29 листопада 1936 р. Бочковський виступив з викладами в Англо-Українському Комітеті (створений у 1935 р. в Лондоні)²⁴, у 1937 р. в Бібліотеці ім. С. Петлюри в Парижі читав лекцію “Про національну проблему українців в Канаді” та прочитав низку лекцій у різних містах Франції, де діяли українські громади.

Із другої половини 1920-х років О. Бочковський брав активну участь у прометеївському русі, що зародився і поширився як рух поневолених Москвою народів. Він був переконаний у тому, що “Пробудження та відродження кожного народу, навіть найменшого, є

²² ЦДА у Львові, ф. 360, оп. 1, спр. 484, арк. 4.

²³ ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 226, арк. 2.

²⁴ С. Наріжний, *Op. cit.*, с. 128.

В. Піскун, Актуальні питання доби...

збагаченням скарбниці вселюдської культури, бо кожна нація має щось власного і питомого, і є, отже, якщо не окремим кольором, то бодай своєрідним відтінком у спектрі культурних змагань і надбань людства. Національна індивідуалізація народів історією приспаних чи забутих, це – природний коректив проти механічного унітаризму і шабляонованого універсалізму нашої доби. Це запорака і надія майбутнього культурного ренесансу і заперечення “занепаду західного світу”²⁵.

Дбаючи про повоєнне облаштування Європи, О. Бочковський долучився і до підтримки паневропейського руху як такого, що ставив за мету створити нові умови життя європейських країн на демократичних вільних засадах єднання народів²⁶. У жовтні 1926 р. О. Бочковського було обрано на перший паневропейський конгрес у Відні, проте він не зміг поїхати через проблеми з візою. Натомість у підбрадському тижневику “Українське життя” він оприлюднив статтю “Пан-Європа”, а також у “Тризубі”. Відстоюючи українське бачення майбутнього Європи писав: “Україна мусить культурно й політично орієнтуватися на захід, себто на Європу. Тому вона не сміє бути по-за межами Пан-Європи і реально Пан-Європа не мислима без України, хоч по первісному плану географічно мала поширюватись лише від Португалії до Польщі включно, бо, на думку Куденгове, Європа на схід сягає так далеко як її демократична система.

До цього первісного проекту Пан-Європи українці мусять, очевидно, зайняти критичне становище і переконати паневропейських ідеологів, що демократія, яка положена в основу цього проекту, зовсім не кінчається у Варшаві, як гадає автор Пан-Європи, але що Київ віддавна був її авангардом на Сході Європи”²⁷.

Отже, О. І. Бочковський був повсякчас на “вістрі часу”. Як журналіст виступав у пресі з найбільш актуалізованих тем. Поділяючи демократичні погляди на розвиток європейських країн, прогностично вважав, що майбутнє за об’єднаною Європою, у складі якої неодмінно буде Україна.

²⁵ О. Бочковський. *Т. Г. Масарик. Національна проблема та українське питання...*, с. 235.

²⁶ Ініціатором паневропейського руху був міністр закордонних справ Франції А. Бріан. У середині 1920-х років виник Паневропейський союз, заснований австрійським філософом Ріхардом Куденгове-Калергі у Відні. Завданням його було об’єднання Європи перед загрозою нової війни, економічною гегемонією США та експансією Радянського Союзу. З 1924 р. Союз видавав регулярний журнал “Пан-Європа”.

²⁷ О. Бочковський, *Пан-Європа*, Тризуб, ч. 1–2 (107–108) (1928) 22–23.